

Rerum Naturalium Fragmenta No. 26

*Szemere László: A parlagi sas és
kígyászölyv fészkenél* 3

*Szemere László: Strix flammea L.
késői költése* 17

*Szemere László: A fürj és a fogoly
viszonylagos elterjedése
Magyarországon, II.* 19

Budapest
1912

A parlagi sas és kígyászölyv fészkenél.

Irta : Szemere László.

1. Parlagi sas (*Aquila melanaëtus* Gm.).

Az 1910—11. és 12. évben gyűjtött adataim bizonyossága szerint ez a sas Alcsikon (Délkeleti Magyarország, erdélyi hegyvidék) nem ritka jelenség. Az első fészket, két tojással 1910 május 21-én leltem meg Kozmás község határában.

1. ábra. A parlagi sas fészke.

Egy kaszáló sarkától alig 200 m-re van e fészek, a fenyves és bükkös határvonalában, körülbelül 950 m tengerszínfeletti magasságban, egy 2.5 körméretű, körülbelül 30 m magas fenyőfán. Mintegy 21–23 m magasan van több vízszintes ágra építve.

Anyaga felfelé vékonyodó gallyakból áll, a bélést főként fenyőbojt képezi; e mellett azonban szalmát, papírt és posztódarabot is találtunk benne. Alakja erősen megnyúlt, 168 és 105 cm a méretszélességei; legnagyobb vastagsága 40 cm; mélyedése alig van.

A fészket tartó fától 3–4 m-re egy hatalmas fenyő meredezik csonkán az égnek. Tetejében állva a fészekben lévő tojásokra is ráláttam.

A másik két fészket a csikbánkfalvi előfüggőkben leltem az 1298 m magas Havastető egyik nyúlványában, a Kertalja nevű szép bükkösben. 1910 július 30-án vezetett az egyikre a fészekben lévő fióka hangja. Ez az egyetlen fióka teljesen ki volt már nőve.

Eleinte lestük az öregeket, de azok semmiképpen sem akartak eljönni, hanem távolabb hallatták *kréf-kréf-kréf*-szerű hangjukat. Ennek az lett az eredménye, hogy a fióka készült elhagyni a fészket s kiszállt a fészek feletti gallyazatra, a honnan lelőttem.

Nagy erőteljes példány, a pihéből már csak törmelékek voltak egyes tollai hegyén. Alapszíne barnásvörös sötétbarna szárfoltokkal. A farcsik és a farkfedő jóval világosabb és egyszínű. Álla és pofái is világosabbak, s gyérebben illetőleg

finomabban szárfoltosak. Evezői sötétbarnák, csaknem feketék, farktollai is, bár azok mégse oly sötétek. A csíkozás jól kivehető a nagy szárnytollakon. Szemszíne palaszürke volt, némileg barnába hajló. Csőre sötétszinű.

Méretei: h. 76, sz. 54, f. 30, 1. 10 csőr a viaszhártyával 6.2, anélkül 4.7. Röptere 185 cm. Súlya üres gyomorral 25 kg volt.

Azon éven nem volt időm az öreg sasok után nézni ; amúgy is reméltem, hogy azok itt a következő éven újra fognak költeni. 1911-ben azonban nem sikerült a fészket meglelnem. De hogy a környéken költöttek, az bizonyos. Láttam néhányszor a sasokat, de a fióka hangját nem hallottam. 1912-ben már szerencsésebb voltam a kertaljabéli famíliával.

Akkor mentem arra a vidékre, a mikorra a fiak megnövését sejtettem. Az öreg sas hangját május 19-én hallottam meg először, a Havastető közelében. Messze volt, hangja *gre-gre-gre-gre*-szeűleg hangzott. A fészket a régi fészekről körülbelül 300—400 m-re leltem meg, alig 50 m-re a Középbükke pataka mellett vezető erdei úttól. Úgy látszik, e sasok itt az emberi járást-kelest jól megszokták, a fa törzsének ütésére semmi sem mozgott a fészekben; de a hogy a hegyen annyira feljebb hágtam, hogy a fészekbe láthattam, az öreg kirepült. Láttam, hogy két, körülbelül fogoly nagyságú, fehér pihés fióka van a fészekben.

Május 24-én újra kimentem, hogy a fényképezéshez az előkészületeket megtegyem. Néhány vékony bükkfácskát kellett kivágnom, melyek a fészekbe látást akadályozták. Közeledtemre a sas elhagyta a fészket. A fiókák hangja *tyi* vagy *jif*, *tyif-tyü*, később türelmetlenkedő *ji-tyi-ri*, *tyi-tyi-tyi* volt. Az

öreg hamarosan visszajött, s távcsővel elég ideig nézhettem.

Szép világos tarkója és világos palaszin farktöve rögtön feltűnt, úgyszintén fehér válltollai is. Eleinte nem vett észre, lehajtotta a fejét, lehet, hogy etette a fiait. A mikor fel-felnézett, feltűnt hosszú, vékonyat mutató csőre, mely lapos állával a fejet igen hosszúkásnak mutatta.

Mozgásomra fejével néhányszor mérlegelt, majd kiszállt, de nem láttam felcsavarodni; azt hiszem, hogy leszállt egy közeli fára.

Ezután beállítottam a fényképező gépet, s alig készültem el ezzel, beszállt a nőstény (Később győződtem meg erről). Ez már nem volt világos tarkójú, feje is barna volt, csak a pofák mentén vettem észre világosabb mustrázatot. Egyébként egyszín barnának látszott sötét szárny- és farktollakkal. A gép zárójának csattanására neszelt, de azért nem ment el csak később, midőn a gépet összecsuktam.

Június 12-én egy, a fészkes fától körülbelül 15—20 m-re lévő sudár fenyőfára másztam, hogy a fészket közelebbről fényképezsem. Számítottam arra is, hogy vagy egyik öreg sast is sikerült lemezre hoznom ezen előnyös távolságból. (A földről az többször is sikerült, de megfelelő objektív híján kicsiny képet kaptam.)

Mindenekelőtt felhasználva a kedvező világítást, csináltam néhány felvételt a fészkekről. Később — úgy d. u. 2 óra tájt - jött a *hím valami prédával, gyorsan és körültekintés nélkül. A fészkekből azonban észrevett, s bár a gép nagyjából neki volt irányozva, mégsem érkeztem a leereszkedését levenni, a zár

működésekor a sas éppen kilendülni készült. Ezúttal a fészek táját nem hagyta el, hanem elkezdett körözni. Csakhamar megjelent a nőtény is, s ekkor azon igyekeztem, hogy mind a két repülő alakot egy lemezre kapjam. Eközben mind magasabbra emelkedtek, úgy hogy a lemezen igen apró képet kaptam. A fiókák inkább a fészek átellenes oldalán tartózkodtak, meg is lapultak, nem voltak jól láthatók, s így képet se készíthettem róluk.

Széjjelnézve a fenyfáról a sasok hálóját leltem meg egy karvastagságú száraz ág alakjában, ez a fészkes fától kb. 25 m-re álló bükkfa koronájában volt, de esőtől védetten. A száraz ág alatti lomboszat fehér volt a sok ürülektől. Mire kényelmetlen helyemet elhagytam, a saspár oly magasságra emelkedett, hogy nem láthattam őket.

Június 26-án egész nap figyeltem a családot. Reggel nyolcz órakor a *hím egy kis libát hozott a fiaknak, ezek *gyi jak-gyjak-gijak*, vagy *gi-jak-gíjak*, meg *jk-jk-jk*-szólással fogadták.

A nagyobbik példány vette magához a prédát, de nem kezdett hozzá, talán még azt várta, hogy az öreg tépje neki széjjel. Az azonban elszállt, mire mégis csak hozzákezdett, a kisebbik bánatosan nézte, hogy hogy tünteti el niolión az egyes falatokat. Párszor körütipegte, de egyébként nem tett kísérletet, hogy tőle a prédát elvegye. Közben szólt panaszos *zsiak-gk-jk* hangon. 9 óra 30 perczre megette az idősebb fiók a libácskát teljesen.

9 óra 35 perczkor a hím még egy, az iméntihez hasonló nagyságú kis libát hozott, letette a fiak elé, aztán a fészek mellé egy kiálló száraz gallyra telepedve tollászkodott. Megfi-

gyeltem, hogy a fiak már messzebről észrevették a prédával közeledő öreget, főleg a kisebbik jelezte jöttét, megint *zsíjak, gíjak, zsjk-jk*-hangokkal .

A felgallyazott öreg sasnál észleltem, hogy az ágba főleg a középső ujjának a karmát szúrja, a külső és belső ujj inkább hosszában feküdt azon, míg a hátsó ujj hanyagul meredt hátra, karmának hegye jó távol állt az ágtól.

Az újonnan hozott pipét a kisebb sas vette pártfogás alá, nagyon mohón evett, egy nagyobb falatot sehogyse bírt lenyelni, azt ki is tüszögtette. Testvére azonban nem sokat törődött vele, megelégedetten pislogott rá.

10 óra 10 perczkor ismét jött az egyik sas és hozott valamit, de hogy mit, azt nem észlelhettem, mert akkor éppen a fészkes fa alatt a lehullott liba- és sastollakat szedegettem össze. Különben is abbahagytam a nyugodtabb megfigyelést, mert az erdőben nagy láрма volt. Egy pásztorfiúcska terelgette össze szétszéledt teheneit, s kiabált át néha-néha társának az átellenes hegyhátra. A fiú aztán eljött a fészek alatti ösvényen.

Megkérdeztem, hogy vagy egy sasfészket nem tud-e a közelben. Oly ártatlan arczczal intett nemet, hogy igazmondásában nem kételkedem.

Később különben favágókat is kérdeztem meg a helyszínen, de azok se tudtak semmit a fejük felett lévő fészkekről. Onnan van ez, hogy ilyen lejtős helyen inkább a földet nézik, különösen itt, a hol gombát is kaphatnak.

Ez sok sasfészket óv meg a lehányatástól; székelyeink ugyanis nem irgalmaznak a libatolvajoknak, itt a nagyobb sasok bizony igen sok libát pusztítanak el. Libatollakon kívül csak egy tyúktollat és egy nyúllábmaradékot leltem a fészek alatt.

10 óra 30 perczkor a hím ismét egy, az előbbiekkal egy ívású pipét hozott a karmai között, a fiak elé tette, azután átszállt egy kb. 40–50 m-re lévő bükkfára, s pár gyanakvó *ko-gok*, *vk-ok*-hangot hallatott. Azután onnan is elszállt, de bizonyára tett vagy egy-két lendületet a fészek felett, legalább az egyik fióka nyakcsavargatásából erre következtettem.

A hozott prédához egyideig egyik sem nyúlt. 10 óra 40 perczkor a hím ismét jött abból az irányból, a honnan a libákat hozta, de későn emeltem fel a távcsövet ahhoz, hogy az esetleg hozott préda minéműségét megállapítsam.

Engem rövid mérlegelés után észrevett, s hang nélkül eltávozott nyugati irányban. Általában rendszeren arrafelé távozott el. Távozta után se ettek a fiókák, csak a tolakodó legyeket hajtották el néha-néha fejük lóbálásával. Szájuk kissé meg volt nyitva. Szóval, látszott rajtuk a jóllakottság.

11 órakor a *hím ismét hozott egy kis libát, aztán látva, hogy még az elébb hozott prédák is megvannak, nem ment el, hanem a fészek felé nyúló kopasz ágra szállt, a hol a karmaira tapadó piszkot szedegette le a csőrével. Félpercznyi időzés után sablonosan elment. Érkezésekor, de egyszer távozásakor is halottam, hogy szárnyvégével megcsapta a szomszéd bükkfa koronáját, mintha elszámította volna magát a repülésben.

A fiókok lustaságukból kezdtek lassan alábbhagyni, az idősebb fiók tollászkodott, s csinált néhány szellőző szárnymozgást. A legnagyobb kilengésben a szárnyak erősen szűk V betű alakban vannak, csak a végük hajlik ki erősebben.

Feltűnt, hogy a fiakat főleg a hím etette ambícióval, a délelőtti folyamán négy kis libát hozott, s az ötödik préda is hihetőleg az volt, mert mindig egy irányból jött, kb. Csikszentmárton irányából. Az is valószínű, hogy ugyanazon foltból valók voltak a kis libák; egyforma nagyságuk, s a sas távollétének időtartama erre enged következtetni. Annyi bizonyos, hogy a *fiakat a hím egymaga is jól ellátta*; ezen a napon a nőtényt nem is észleltem a fészeknél.

Mivel a fiókákról a pihe mind jobban-jobban lekopott, s jól meg is növekedtek, elhatároztam az öregek lelövését. Előbb június 27-én lestem rájuk, de akkor nem jöttek jól.

Az erdő a szokottnál is zajosabb volt, alig 100 m-re helyemtől egy hatalmas bükkfát vágtak ki, a végtelennek tetsző fejszecsapásokat mennydörgésszerű robaj követte, a mikor a fa kidőlt.

Ezalatt a saspár a fészek felett keringett egy darabig, a fiak pedig az evéshez kezdtek; a kisebbik egy zúzát akart elnyelni, de ez sehogy se sikerült neki. A nagyobb pedig egy letisztított libalábbal kísérletezett. Tegnap késő délután hozhatott valamelyik öreg egy, a megfigyelteknél nagyobb libát, mert még nagyobb, félanyányira valló libatollakat is leltem a fészek alatt.

28-án végre jött a hím sas úgy, hogy a fiak testi épségének veszélyeztetése nélkül lelhettem. A leszárnyalt sas igen bárgyún viselkedett, nagyon könnyen bántunk vele. Tarkótollait állandóan felmeresztette, s csőrével haragosan tátozott, ha közelítettünk feléje.

A tojót másnap hiába lestük, nem mert a fészekhez jönni, miért is nem forszíroztuk a lelövését, hanem megmászva a fát, lehoztam, azaz inkább leejtettem a fiakat és a fészket. Ezen művelet alatt se jött a tojó a fészekhez. Mielőtt a továbbiakra térnék, felemlítem sasainknak e vidéki erdőlakó szomszédait, csakis a közvetlen környezetet jellegzetes alakjaira szorítkozva. Mert hiszen az öreg sasok pár szárnybillentéssel az alcsíki térre ereszkedhetnek (tényleg leginkább ott vadászgatnak), s ilyenformán nyugodtan közreadhatnám Alcsík madárfaunáját, fel egészen a daruig.

A Kertalja és a környező erdőkben mindenekelőtt a magtörő (*Nucifraga caryocatactes* L.) és a szajkó tűnik elé, továbbá a rigók közül az énekes, húros, örvös és a fekete rigó. Az örvös rigók mégis inkább a közeli Havastető közelében költenek. Egy fekete rigó pár a sas fészket tartó fától alig egy méterre álló fenyőfácskán épített fészket kb. 2-2.5 m magasságban.

Bizonyára nem vették észre, hogy olyan nagyúri emeletlakójuk van ; de a sasok se igen törődtek az erdő aljának madaraival. Június végén fiak voltak a fekete rigó fészkeiben, a lezuhanó sásfészek és sasfiak nem tettek kárt bennök, s így azok szerencsésen repíthettek.

Közönséges itt az erdei pinty, vörösbegy, ökörsem, csuszka, császármadár, a fenyves-, barát- és szénczinege, a csil-csal-füzike, kakuk, süvöltő, egerész ölyv, karvaly, kis békászó sas.

Könnyű volna a sorozatot folytatni az erdőkön kívül hamar előkerül kövi rigón át a csak párszor észlelt darázsölyvig, de ez már nem tartozik ide.

A baglyok közül az uráli baglyot észleltem itt. Mivel ezen, nálunk Csíkban végtelenül közönséges bagoly hangját elégszer hallottam, szabad legyen azt itt publikálnom.

Huhogás az, ha nem is mély, inkább csak úgy könnyedén odavetve, kiejtve. Leírva: *hú-hu* (5 másodperczes szünet) *hu* (1 másodperczes szünet) *hu-hu-hu-húhu*. Az első *hú*-t hosszan, a másodikat röviden ejti, ezután 3—5 másodperczes szünetet tart, (tán míg szárnyat bont?), ezt egy röviden ejtett *hu* — szinte csak a *h* hallatszik és mindig egyformán — követi, utána 1 másodperczes szünettel. Ezután jön a záróbeszéd, az utolsó szó első *hú*-ján van a nyomaték.

Most azonban térjünk vissza a Kertaljából lehozott sas-anyaghoz. Mindenekeltt a fészekkel együtt a földre zuhant, de csodálatosképpen épen maradt záptojást említtem meg, mint a fészekalj harmadik tagját. Méretei: 73 — 55.

A fészket tarló bükkfa körmérete 1.75 m, a fészek kb. 25 m magasan volt ; alakja elliptikus 1.35 és 1 m méretszélességekkel. Vastagsága 40 cm. Anyaga ujjnyi vastag gallyakból áll, felfelé vékonyabbakból. Felől pedig friss bükk, nyír- és fenyő-lombozattal volt kirakva. A bükkfagallyakat rögtön a fészek közeléből tördelték le a sasok, a fának fészek feletti ágai ily

módon vannak meggyéritve. A fészek anyaga közt egy körülbelül fél méter hosszú, kiszáradt kis fenyőfácskát és égettvégű gallyakat is leltem, utóbbiakat a kotormányi csatakosból hordhatták, mert ott égetik a visszamaradt fatörnieleket. A fészek valószínűleg két költést szolgált.

A fa alatt elkorhadt sas- és libatollat leltem, ez vall arra, hogy tavaly is benne költöttek az öregek.

A lelőtt hím méretei: H. 74, sz. 55, f. 29, l. 9.5, cs. 6.8 viaszhártyával, a nélkül 4.6, röptére : 180 cm. Súlya üresen 2.45 kg volt. Főszíne sötétbarna, csaknem fekete ; ez a nyaktő felé hátul enyhül, innen aztán világos okkerszínű az egész hátsó nyak és fejtető. A homloktól azonban széles nyílhegyalakú sötét folt nyúlik ezen alapszínbe, kb. a fejbűbig.

A fark töve világos palaszürke, csíkt. Szeme világos okkersárga, barna, sugaras erezéssel, olyként, mint hogyha ezt félszáraz alapfestékbe húznók, s aztán a ráhúzott barna szín a sugarakból kissé áttérjed az alapszínbe. A szem alsó szélén — főleg ha a szemhéj huzamosabban rajta volt — dominált a barna szín. Csőre világos palakék, néhol csaknem annyira élénk, mint a hantmadár tojásának a színe.

Ezen szín már másnapra tompult. A csőr hegye fekete. A sas bal vállán három, a jobbon egy fehér talu van ; lehet, hogy a többi innen kihullott.

A nagyobbik sasfiók július közepére lett repülő; a kisebbiknek ekkor még volt a homlokán egy kevés pihe, s a szárny- és farktollai is csak félhosszúak voltak. Ennek alapszíne kissé sötétebb barna, mint az 1910-ben lőtt fiatal, melylyel a jelen idősebb fiók teljesen megegyez.

A fogságban is a már leirt hangokat hallottam tőlük, később, mintha kamaszodtak volna, hangjuk az öregek taktusos rőfögő hangja lett, enyhébb kiadásban.

Az öreg sasok családon kívüli élete meglehetősen rejtett maradt eltem. Láttam néhányszor a tojót a csikszentmártoni és csikbánkfalvi határban egy-egy boglyácskán ülni, vagy a földön úgy, hogy csak a feje látszott ki a növényzetből.

Ez a sas itt költözködő.

2. Kígyászölyv. (*Circaëtus gallicus* Gm.).

Ebből, a Csíkmegyében elég közönséges madárból a többi között egy Csekefalván fészkelő párt is kaptam. Az 1912 július 2-án Csikszentmártonon lőtt hím méretei : H. 68 ; sz. 54; f. 29; l. 87; cs. viaszhártyával 5. Röptére 172 cm.

Az 1912 július 22-én Csikcsekefalván elejtett tojó méretei: h. 70; sz. 55; f. 80; l. 8; Cs. 5 cm. Röptere 172 cm.

E pár fészket úgy június közepe táján találtam meg egy fiával, s aztán huzamosabban lestem napsütéses időt, hogy a fiat lefényképezhessem, esetleg a fészekbe szálló öreget is. Mivel azonban másfelé is jártam hasonló czéllal, itt már a bekövetkezett esős idő nagyon keresztülhúzta számításaimat.

A tojó különben is csak egyszer szállt be olyankor, mikor én a szomszéd fenyőfán kuczorogtam, de igen gyorsan jött és ment, úgy hogy pillanatzárom lassúsága miatt (a gépet kellett

gyorsan irányítva elmozdítanom) nem kaptam használható képet.

A fészekben lévő fióka hangja tiszta, üveghangú, *blüi, plüi, tyü, üi, ü, ijü, jie, ij(a), híj*-hangokkal jellemezhető. Kissé messzebről hasonlít a süvöltő (gimpli) hívogatásához, de nyujtottabb, tisztább. Az öreg igen vad volt; ha egyszer észrevett bennünket az aljban, nem jött elé, míg csak el nem távoztunk.

A Csipkés vápa ezen része tiszta fenyves ; a fészek is egy kb. 30 cm vastag fenyőn van, kb. 15 m magasan. Szép kirepülő tisztása van. A fészek igen kicsiny, legnagyobb hossza 84 cm, kissé megnyúlt. Vastagsága kb. 10 cm, tehát igen vékony. Anyaga vegyes gallyakból áll, bélelve friss fenyőbojttal.

Ezen kígyászölyv tollazatának leírásába itt nem bocsájtkozom; a torok színe hol barna, hol fehéres, hol kevert szín. Felemlítem azonban hogy a tojó példányok szárnyhajlásában — a fiókszárny végén — 1-2.3 cm hosszú szárnykörmöt leltem.

2. ábra. A kígyászölyv szárnykörme.

Megleltem ezt a fészekből kiszedett fióka szárnyán is. A 2-ik ábrán bemutatott szárnykörmök közül a nagyobbik való a jobb szárnyról. A többi példányon is hasonló alakúkat leltem ; úgy látszik, hogy a jobbszárnynon lévő hosszabb, de tompább végű, ugyancsak ezek csavarodottabbak is. Színük világos hamuszín, kékesbe hajló, elhegyesedő végük fekete. Ebben tehát szerintem a kígyászölyv is emlékeztet az ősmadarakra (Archaeopterix), akár csak a Parra, a Hoplopterus, Palamedea és Plectopterus nembeliek.

Jegyzet. Ismeretes, hogy a madárszárnynon csak három ujj van, melyek a pentadaktylus végtag 2 , 3. és 4. ujjának felelnek meg. Ujjkörmök rendszeren csak a 2. és a 8. ujjon fordulnak el. Legnagyobbak a 2. ujjon (fiókszárnynon) elfordulók Szemere úr a Circaëtus-on kívül még egy Gavia arcticus L. jobb szárnyáról is küldött ilyen körmöket. Itt is a 2. ujj körme sokkal nagyobb, mint a 8.-é. Ez a két elfordulási adat az irodalomban eddig nem volt megemlítve. Legutóbb küldött Szemere úr egy Anas boscas L.-ről is ilyen ujjkörmöt, mely fajnál már Gadow is talált ilyen körmöt. Úgy látszik, hogy még sok más fajnál is találni ezeket a körmöket. Legérdekesebbek e tekintetben az Opisthocomus eristatus fiókáai, melyek valóságos szárnykarmokkal kapaszkodnak a fákon.

Vesd még össze : Gadow, H. : Vögel in *Bronn's Klassen u. Ordnungen des Tierreichs*. Leipzig, 1891.

Lucas, Fr. A. : The weapons and wings of birds. *Report of National Museum*. Washington, 1893.

Dr. Greschik Jenő

(*Aquila*, vol.19, 1912, p.441-451)

Strix flammea L. késői költése.

Szemere László.

Csikszentmártonon a járásbirósági épület padlásán 1911 aug. 27-én villámcsapástól megszedített nőtényt ütöttek le s hoztak hozzám. Felbontásakor benne egy teljesen kifejlett kemény tojás mellett még négy tojás annyira fejlett 16 -20 mm átmérőjű volt, hogy a bagoly azokat is letojta volna pár nap alatt.

(*Aquila*, vol.18, 1911, p.391)

A fürj és a fogoly viszonylagos elterjedése Magyarországon, II.

írta

Szemere László.

Az impulzust a szóban forgó kérdés tisztázására — mint ismeretes — dr. Tarján Tibor úr adta meg, a ki észlelte, hogy Békés megyében a fürj ritkább, míg a fogoly elszaporodott; ezzel szemben Moholon (Bács m.) vadászván, a fürjek óriási tömege mellett kevés foglyot lelt, 1906 január 12-én keltezett soraiban nyílt kérdés tárgyává tette azt, hogy vajjon tényleg a fogoly szorította-e ki a régebben gyakoribb fürjet?

Ez az előzetes kérdés megjelent az „Aquila” 1906. évfolyamában, s a hazai természetrajzi és vadászati szakirodalom azon évi füzeteiben. (Zoológiai Lapok, Vadászlap, Erdészeti Lapok, Természet.) Az 1907. év elején aztán kibocsájtotta a M.K.O.K. a kérdőíveket, melyek szinten megjelentek a fenti lapokban, s a Természettudományi Közlönyben is, külön is megkapta a Központ minden megfigyelője, s az erdőhatóságok is.

A kérdések, melyekhez előzetes támpontokat nyújtott *Schenk* Jakab adjunktus úr, ezek:

1. Minő a viszony jelenleg valamely (lehetőleg pontosan megjelölt) területen a fürj és fogoly között, melyik a gyakoribb?
2. Minő volt ez a viszony régebben ?

3. Minő okra vezethető vissza az egyik vagy másik faj csökkenése vagy elszaporodása, tényleg kiszorította-e a fogoly a fürjet? Folytatólag: "Megjegyzendő, hogy lehetnek oly területek is, a melyeken az egyik vagy mind a két faj elő sem fordul; az országos felvétel csak akkor teljes, ha ismerjük ezeket a területeket is, s ezért kérjük ezeket is jelezni."

A megfigyelők s az erdőhatóságok is jó adatokat szolgáltatnak. Feldolgozásom a felvetett három kérdés sorrendjét követi. A jelentésekből kitetszik, hogy a fürj és fogoly mindenütt, ahol bárcsak pár holdnyi rétecskét vagy szántóföldet, erdei irtást lel, előfordul, még ha az tetemes tengerszínfeletti magasságban van is, hogy itt hol a határ, arról nincs elég adat. Az innen származó adatok beküldői tehát a kérdőpontokra teljes választ nem adhattak, jórészt meg is jegyzik, hogy a két faj közti viszony egyik vagy másik faj hiánya miatt nem volt tanulmányozható.

Ezen helyeken a viszony régebben is jórészt ugyanilyen volt, de az sűrűn előfordul, hogy az erdőirtás nyomán megjelenik a fogoly, azután a fürj is. Az összkép kibontakozását megnehezíti az időszakos kipusztulása valamely vidékről egyik-másik fajnak, erről bizonyosságot nyújt az 1906/7. évi szigorú tél, a mikor is igen sok fogoly pusztult el, de korántsem mindenütt az egész országban.

Ahol a foglyokat télen etették, vagy ahol a mezőn elég szalmakazal, cséplésnyom stb. maradt, ott a foglyok az erős téladaczára is szépen átteleltek (pl. Mohácson).

Vegyük most sorra a kérdéseket.

1. Minő a viszony jelenleg valamely (lehetőleg pontosan megjelölt) területen a fürj és fogoly között, melyik a gyakoribb? (A „jelenleg” az 1907. évre vonatkozik).

2. Minő volt ez a viszony régebben ?

Az "Aquila" 1910. évi számában az e kérdésekre adott válaszok országrészenként külön-külön táblázatokban vannak összegezve, itt csak a következtetéseket idézem.

A Dunántúl általában sok a fogoly s helyenként a fürj is szép számmal tenyészik, kézenfekvő dolog, hogy a vonulás idejében helyenként az arány a fürjekre kedvezőbb lesz. Itt a "kevés" kifejezés a fürjre nem vehető pesszimisztikusan, pl.: Vaszary Ernő rendes megfigyelő a fürjek fogyását jelzi, de azért Ravazdon két nap alatt lehet 123 darabot lőni egy helyen néhány puskásnak! A viszony a fürjek rovására változott, de nem szembeszökően.

A Kis Magyar Alföldön is hasonló a viszonya, a változás tekintetében is. A Nagy Alföld viszonyai is ilyenek, de nem annyira kedvezőtlen a fürjekre, főleg a déli megyékben, pl. a Rudolfsgnádi vadásztársaság 1906-ban 2469 fürjet lőtt 341 fogoly mellett. Ezekből nyilvánvaló, hogy a fürjek főleg a Nagy Alföld északibb részeiben fogyatkoztak meg feltűnőbben.

A keleti hegyvidék már más képet mutat. A két faj tömegesebben csak a síkságokon, kulturális helyeken fordul elő, a fajok sokkal kevesebb egyeddel szerepelnek, a viszony keveset változott.

Az északi hegyvidéken a viszony a a keleti hegyvidékhez hasonló, helyenként még elég fürj akad, régebben több volt a számuk, de mégsem lehetett a sok fürjet jelző rubrikákba osztani, mert ezen túlnyomórészt erdős vagy köves talajú területeken valami intenzíven régebben nem tenyésztek, a kivételek érvényre jutottak.

3. Minő okra vezethető vissza az egyik vagy másik faj csökkenése vagy elszaporodása, tényleg kiszorítja e a fogoly a fürjet?

A fentebb említett táblázatokra vetett futólagos pillantás után feltámadhatna az a gyanúnk, hogy e két faj közti számarányban valamelyes kiszorítás közrejátszik.

De olvasva a megfigyelőknek e kérdésre adott válaszait, legott tisztán áll előttünk, hogy a fürj megfogyásának az oka nem hozható összefüggésbe a fogoly elszaporodásával. Emez állítást a beküldött jelentések idevágó kivonataival fogom bizonyítani, míg dr. Tarján Tibor úr feltevése ezentúl is feltevés marad s mint ilyen sem osztja nézetét a beküldött jelentések 97 százaléka, reális megfigyelés e feltevést egyáltalán nem támogatja.

Hogy a fogoly a fürjet kiszoríthatja, arról tudósítottak: Malomházáról Horváth Adolf erdőőr: „A fogoly teljesen a fürjet ki nem szoríthatja ” (sic!) Erdőhivatal Magyaróvár: „A fogoly kiszoríthatja a fürjet.”

E két téveteg adattal szemben hangsúlyozza minden megfigyelő, hogy a fogoly nem szorítja ki a fürjet, vagy ahol

gyéren fordul elő mindkét faj : egyszerűen felemlítik, hogy ott erről szó sem lehet, illetőleg ez nem állapítható meg. Minthogy a megfigyelők a fűrj pusztulását behatóan és sok oldalról megvitatják s a felsorolt különféle pusztulási tényezőket sorra fogom venni, nem sorolom fel mindama adatokat, melyek pusztán elutasítják a feltevést; érdekességüknél fogva néhányat mégis felemlíték.

Erdőgond. Zsarnóczakohó : „A fűrjet a fogoly nem szorítja ki, ilyet senki se figyelt meg.” Trencsén: „. . . mert a fogoly száma is csökkent; tehát nem szorította ki egyik faj a másikat.” Nagyatád: „. . . találkozás esetén a fogoly nem üldözi a fűrjet.” Barthoss Gyula: „Mindig úgy találtam, hogy azon parasztmezőkön, melyeken a legtöbb fogoly élt, ugyancsak a legtöbb fűrj volt található és viszont. Normális körülmények között bármelyik ottani (Iharosberény) földterületen háromszor-négyszer annyi fűrj és ugyancsak annyi fogoly elérhetne!”

A fűrj pusztulásnak fő-fő tényezőjeként általában a „délvidéki mészárlás”-t hozzák fel s ha látjuk az idevágó statisztika horribilis adatait, valóban megállapodni óhajtunk e ténynél, nem óhajtván még más pusztítási tényezővel is foglalkozni! S ha mégis említenek fel ezenkívül is nyomós okokat a fűrjek apadása mellett, felesleges a kölcsönös „kiszorítás” deus ex machinájához folyamodnunk.

A harisnak, mondjuk így: nem akadt konkurrense, pedig az még nagyobb mértékben kipusztult, nemcsak egyes helyekről, de általánosságban, mint ezt több megfigyelő jelezte.

Menesdorfer Gusztáv szerint Temeskubinban annyi volt azelőtt a haris, hogy „... este az ember alig értette lármájuktól az egymás szavát!” Pedig ott a létfeltételei úgy a fürjnek, mint a harisnak megvannak ma is.

Nemcsak az egyes évek mutatnak nagy különbségeket a fürjek számában, ezen belül vidékek szerint is igen nagy az ingadozás, úgy a tavasszal érkezett, mint a költés után mutató fürjek számában.

Amellett, hogy általános a panasz a fürjeknek az utóbbi évtizedben történt megfogyatkozásáról; evvel párhuzamosan igen sokan megjegyzik, hogy ez évben (1907., néhol 1908.) rendkívüli számban jelentkeztek. De kivétel is elég akadt, néhol a múlt és jelen állapot közt nem vesznek észre különbséget, mások meg éppen az 1907-8. években alig észleltek fürjet, a különben fürj-bő vidékeken.

Ezzel együtt sokan felemlítik az 1906-7. évi erős tél következtében beállott fogolypusztulásté ez már közismert dolog, részletesen nem foglalkozom vele, itt csak azért említem meg, mert tudva azt, hogy 1907—08-ban sok fürj volt, megint kisérik a „kiszorítás” elmélete, ha az eddig elmondottakból okát nem tudnók adni a fogolypusztulásnak.

A felsoroltakból, t.i., hogy még az egy éven belül is — egyes helyek szerint — hol sok, hol kevés fürj jelentkezik, az állapítható meg, hogy a tavasszal érkezett fürjek nem oszlanak meg a nekik különben alkalmas országrészekben egyenletesen, hanem a szerencsésen megjöttek fölkeresik szülőföldüket, határaikat, mint ez más fajnál már gyűrűjelzéssel ad oculos is be lett bizonyítva. (Némely fajnál az idei "Aqulia" érdekes

ellenbizonyítékokat - legalább ezidő szerint annak látszanak - hoz. Szerző.)

Egy-egy vidék fürjei ősszel összecsoportosulnak, olyként, hogy valami alkalmasabb, nagy gazos tarlón stb. felgyűlnek, míg a körülmények megengedik, ott élnek, azután megint a közelebbi alkalmas területre mennek, hol esetleg már más csapatokat lelnek, így hömpölyög az áradat, számbelileg folyton növekedve, északról délre.

A tavaszi felvonulás képe nem áll így szemeim előtt, talán gyorsabban utaznak, talán siettetí őket a viszontlátás öröme.

Ha a vonulásban valamely határ fürjei nagy pusztulást szenvednek, világos, hogy tavasszal kevés jut el rendeltetése helyére s így eléáll a lokális ür, mert megeshet, hogy ugyanakkor másutt fürjbőség van. Mellette a fogoly úgy tenyészik, a mint azt az ő helyzete engedi s nem állapítható meg, hogy a honnan rossz telelés stb. miatt hirtelenül kipusztul a fogoly, nyomában következképpen elszaporodnék a fürj!

Láttuk, hogy a haris is ijesztően megfogyott, noha ez a faj különben eléggé alkalmazkodó képességű s száraz talajon is megél.

Hogy a fürjek sikeres vonulásától függ azoknak az évi száma, azt a megfigyelők nagy többsége állítja, Szeöts Béla levelező tag is eme konklúzióra jut a Zoologiai Lapok 1908 október 15-iki számában megirt cikkében.

A déli pusztítás után a legtöbben a kulturális viszonyok megváltozását említik, mint a mely tényező főleg vízi madaraknál döntő szokott lenni. Igaz, hogy a lecsapolásokkal tulajdonképpen új meg új területek kínálkoznak a szárazföldi madárságnak s így a fürjnek is, s kis mértékben ez megosztólag hat a sok vésznek kitett állományra.

Pár idézés arra, hogy a kulturális viszonyok milyen hatással vannak a fürj és fogoly elterjedésére: Járasi erdőgondnokság, Nagyatád: „A kiskaszók kötött gazdálkodási módja miatt (60—100 holdon van a lóherésük) itt a kasza pusztít sokat, a foglyot óvják s fészkelése is védettebben folyik.” Wáhl Ignác, Apatin : „Annak daczára, hogy a fogolyállomány nem csökkent, a fürjállomány néhány év óta szaporodik, régen kevesebb volt mindkét fajból. A javulás az apatini határ ármentesítésének köszönhető.” Oláh Sándor, Hajdúnánás: „A tagosítás, fásítása az utaknak s a sok tanya körül a kazlak mind több és több létfeltételt nyújtanak a foglyoknak, de sokat kedvezett nekik az utóbbi 10 év hóhiánya. Ez év 1906-7. kivétel.” Léber Antal, Szatmárnémeti: „A tanyai rendszer itt nem kedvez a fürjnek, mert ezáltal kóbor eb, macska és gyerekek sokat elpusztítanak.”

Erdőhivatal, Zsabálc: „Mindkét faj az erdőirtás nyomán szépen elszaporodott.” Erdőhivatal, Székelyudvarhely: „A mértékentűli legeltetés nem kedvez a fürjnek.” Rózsahegyen a tatárkatermelés letűntével csappant meg a fürjek száma. (Azt később aratják, mint a gabonát!)

A költésben a zápor is sok kárt tesz, erről emlékeznek meg s általános a dúvadakra és ragadozó madarakra vonatkozó panasz is. Hausmann Ernő (Türkös) szerint a fürjek számát a néha tömegesen megjelenő *Arvicola arvalis* apasztja meg.

(Lehet, hogy ez a körülmény másutt is szóbajöhet s elkerülte eddig a figyelmet!)

A bejött jelentésekben többen alkalmazkodási mozzanatokat közölnek a fürjről és a fogolyról, különösen utóbbi kezd erdőn is fészkelő madár lenni, de a fürjről külön hangsúlyozza ezt Barthos Gyula rendes megfigyelő.

Majd a foglyok kóborlásában is megnyilatkozó következetességre hívják fel a figyelmünket, pl. Kállay Ferencz: „Zajtán és környékén fogoly főleg télen van sok a bogárhátú földeken, költeni a „hegyekbe” szállnak.”

A beküldött jelentések révén a fogoly és fürjről szóló ismereteink öregbedtek s így a megfigyelők munkája kárba nem veszett s az adatok szives beküldőinek e helyt is köszönetet mondok a Magyar Királyi Ornithologiai Központ nevében!

(Erdészeti Lapok, vol.50, 1911, no.8, p.504-509)